Pertti Koskela:

Kommentteja Heikki Patomäen artikkeliin sosiaalisen ontologian historiallisuudesta

Valtio-opin professori Heikki Patomäki julkaisi muutama vuosi sitten artikkelin sosiaalisen ontologian historiallisuudesta.[1] Artikkelin jatkona on liiteartikkeli, joka käsittelee *Homo*-suvun syntyä valtioyhteiskuntiin saakka. Se on julkaistu myös erillisenä artikkelina.[2]

Hän viittasi tuohon liiteartikkeliinsa viestissään, jossa kommentoi Uusi historia ry:n Uutiskirjettä 5/2026. Uutiskirjeen aiheena oli beachcombing, *Homo*-suvun *sapiens* -lajin metsästäjä-keräilijöiden laumoissa noin 165 000 vuotta sitten Afrikassa syntynyt uusi tapa hankkia ravintoa keräilemällä merenelävistä rannoilta laskuveden aikaan.

Kommenttini liittyvät yhdessä kohdin Patomäen varsinaiseen artikkeliin, muuten lähinnä sen liiteartikkeliin.

Perustava ero meidän ja Patomäen näkemysten välillä

Tärkein eroavuus meidän välillämme: meillä on eri (historian)filosofia. Sen vuoksi tulkitsemme eri tavalla myös monia niistä kohdista, joissa olemme samaa mieltä.

Oma näkemykseni perustuu filosofi Matti Puolakan historianfilosofiaan (siten kuin olen sen ymmärtänyt ja osaan sitä soveltaa). Se nojautuu aristoteelis-hegeliläis-marxilaiseen filosofiseen traditioon mutta kumoaa jokaista niistä. Näkemystä voidaan kutsua teleologiseksi.

Teleologinen historianfilosofia on historiantutkijoiden piirissä vähemmistössä ja jopa huonossa huudossa. Suuri syy siihen on kommunistisen liikkeen piirissä siitä joskus esitetty mekanistis-materialistinen ja epädialektinen tulkinta, jonka mukaan ”kommunismi” on historian päämäärä, ja siihen pyrittäessä tarkoitus pyhittää keinot. Tosiasiassa tarkoitus määrää keinoja, muuttuu keinoiksi ja sisältyy itsessään keinoihin.

Siksi esitän lyhyesti, mitä tarkoitamme teleologialla.

Teleologia on dialektinen näkemys: Maailma koostuu omalakisesti, sisäisten ristiriitojen pohjalta kehittyvistä prosesseista. Prosessin olemus määrää, miten nuo ristiriidat kehittyvät. Kehitys on kompleksisoitumista. Hegeliläisen näkemyksen mukaan kompleksisoituminen on ilmiön sisäisten vastakohtien taistelua ja yhteen kietoutumista. Tuloksena on lopulta harppaus: syntyy uusi ilmiö, alkaa uusi prosessi. Se kantaa sisällään vanhan ilmiön olemusta uudessa muodossa. Puolakka nimitti tällaisia harppauksia substantiaalisiksi muutoksiksi.

Pelkät määrällisen tai laadullisen muutoksen käsitteet eivät riitä selittämään yhteiskunnan kehitystä perusvaiheesta toiseen.

---

[1] Patomäki Heikki, On the historicity of social ontology, Journal for the Theory of Social Behaviour 2020, https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/03018bc3-d73f-437c-80d7-4c104e50e877/content.
[2] Patomäki Heikki, Appendix: stages of development from the era of archaic humans to the axial age, https://zenodo.org/records/3984609.

Omalakisella ilmiöllä olemus määrää olemista. Niiden kehityksessä on sisäistä suuntautuneisuutta. Väistämättömyys toteutuu sattumien kaaoksen kautta. Ulkoiset tekijät vaikuttavat sisäisten kautta, olemus määrää miten. Omalakisesti kehittyvä ilmiö pyrkii toteuttamaan kaikki siihen sisältyvät mahdollisuudet.

On luonnontieteellinen tosiasia, että maailmassa on ilmiöitä, joiden olemus ei pelkisty mihinkään niiden osaan. Se on niiden sisäisten osatekijöiden suhteissa. Mekaanis-materialistisesti se ei ole missään. Ihmissielu on sellainen, samoin yhteiskunta.

Olemus, käsite joka ei fyysisesti ole missään, määrää omalakisten ilmiöiden kehityksen. Siinä on puolakkalainen materialistinen tulkinta Hegelin teesistä ”käsite luo todellisuutta”.

Yhteiskuntaevoluutio on kehittynyt vähemmän kompleksisista evoluutiomuodoista, mutta sitä ei voida selittää niillä. Sama koskee ihmistä. Ihmisen juuret ovat biologisessa evoluutiossa, mutta ihmisen, kuten yhteiskunnan, määritteleminen kuuluu yhteiskuntaevoluution piiriin.

Ihmisyhteiskunnan evoluutiota on käsityksemme mukaan mahdollista selittää vain tuontapaisen näkemyksen pohjalta.

Mistä olemme samaa mieltä

Viestissään Patomäki siteerasi myönteisessä mielessä Uutiskirjeen 5/2026 seuraavaa kohtaa:

> ”Ihmisyyteen johtavan kehityksen moottorina oli siis muutos järjestäytymistavoissa. Syntyi yhteiskunta ja sen myötä inhimillisen tietoisuuden omaava, kaltaisemme nykyihminen. Se sysäsi liikkeelle kaikenpuolisen kumulatiivisen muutoksen. Emme ole nähneet samankaltaista näkemystä muualla...”

Liiteartikkelissaan Patomäki esitti moniportaisen ja monipuolisen taulukon *Homo*-suvun lajien kehityksestä. Niissä ja hänen selityksissään ilmenee monia kohtia, joissa hänen ajattelunsa näyttää menevän samaan suuntaan kuin meillä. Esimerkkejä:

Kun anatomisesti moderni *Homo sapiens* syntyi runsaat 200 000 vuotta sitten, sillä ei ollut inhimillistä tietoisuutta, eli se ei olennaisimmassa suhteessa eronnut varhaisemmista *Homo*-suvun lajeista. Inhimillinen tietoisuus, ”moderni” käyttäytyminen, ilmaantui yli satatuhatta vuotta myöhemmin.

Äkillinen geneettinen muutos ei synnyttänyt inhimillisen tietoisuuden omaavaa ihmistä. (Tässä kohdin Patomäki ei kuitenkaan vedonnut viime vuosina nopeasti kehittyneeseen muinais-DNA-tutkimukseen, arkeogenetiikkaan, joka ei ole löytänyt mitään tukea tuolle hypoteesille.)

Arkeologisen aineiston kerääminen ja tutkimus on tärkeää.

Tulkitsen Patomäenkin olevan sitä mieltä, ettei mikään tekninen keksintö (esimerkiksi tulen käyttö ja hallinta) aiheuttanut ihmisen syntyä. Patomäki hyväksyy näkemyksen eläinten kulttuurievoluutiosta, tietojen ja taitojen periytymisestä sukupolvelta toiselle oppimisen kautta.

Ennen inhimillisen tietoisuuden omaavan ihmisen syntyä *Homo*-suvun lajien, myös *Homo sapiensin*, käyttäytymisessä tapahtui asteittaista kehitystä tuhansien vuosien ajan. Toisaalta Patomäkikin on sitä mieltä, että evoluutiossa, myös yhteiskuntaevoluutiossa, voi tapahtua

harppauksia.

Patomäen erilainen näkemys

Patomäen liiteartikkelista ei löydy selkeästi esitettyä filosofista näkemystä. Hänen esityksensä tuo mieleen emergentin materialismin[3], joka käytännössä lähestyy monella tavoin teleologista ja dialektista historiankäsitystä, joskin jää monessa suhteessa vähintään puolitiehen.

Patomäellä se näkyy siinä, miten hän esittelee yhteiskunnan ja ihmisen syntyä liiteartikkelissa. Otan esille kolme mielestäni keskeistä seikkaa.

1. Varsinaisen artikkelinsa alussa Patomäki kysyy, ovatko mielen, sosiaalisten kategorioiden ja yhteiskunnan peruspiirteet muuttumattomia vai muuttuvia. Hänen mukaansa ne ovat muuttuvia: ”käsitteemme ja tietomme ovat – – historiallisia”. Se on keskeinen näkemys myös liiteartikkelissa.

Se lienee myös tutkijoiden enemmistön kanta. Mutta jos kanta otetaan kirjaimellisesti, jos käsitteet nähdään pelkästään muuttuvina, niitä ei ole. Mitään lainalaisuuksiakaan ei ole. Kaikki on sattumien kaaosta.

Teleologisen näkemyksen mukaan minkä tahansa ilmiön olemus – eli käsite, määritelmä – on perusta, joka määrää, millä tavalla se voi muuttua.

Itse asiassa Patomäen liiteartikkelin taulukko kumoaa hänen väitteensä siitä, että käsitteet ovat vain muuttuvia. Hän kuvaa Homo-suvun lajien ja järjestäytymistapojen kehitystä. Taulukon perusteella niillä on selvä muuttumaton piirre: ne muuttuvat kompleksisoitumalla, ja niiden kompleksisoitumisen tavoissa on havaittavissa lainalaisuutta.

Mutta näkemyksellään Patomäki antaa itselleen mahdollisuuden luopua tutkimuskohteensa määrittelemisestä. Hänellä ei ole sen enempää yhteiskunnan kuin ihmisen määritelmää.

”Ihmisellä” Patomäki tarkoittaa keskenään aivan erilaisia olentoja, sekä *Homo*-suvun varhaisia lajeja, joilla ei ollut nykyihmisen anatomiaa, tietoisuutta tai käyttäytymistä, ja anatomisesti modernia, inhimillisen tietoisuuden omaavaa nykyihmistä. Ihmisen ja eläimen ero katoaa.

Sama koskee yhteiskuntaa: Patomäellä ei ole näkemystä siihen, mikä on ratkaiseva erottava tekijä ihmisyhteiskunnan ja kaikkien eläinlaumojen välillä. Hän liittää yhteen kielen, tietoisuuden ja kompleksisen yhteiskunnan synnyn, mikä viittaa siihen, että hänen mielestään eläinten ”yhteiskunnat” erottaisi ihmisyhteiskunnista vain vähäisempi kompleksisuus. Tosiasiassa kysymys on kahdesta aivan eri kategoriaan kuuluvasta ilmiöstä, joiden sisäiset lainalaisuudet ovat aivan erilaiset. Niiden välissä on enemmän kuin määrällistä ja laadullista kehitystä, nimittäin substantiaalinen muutos.

Millä tavalla ihminen ja yhteiskunta muuttuvat? Vastaus vaatii noiden peruskäsitteiden määrittelemistä. Vain siten löytyy perusta, jonka pohjalta muutokset tapahtuvat, ja muuttumista säätelevät lainalaisuudet.

Kun määrittely korvataan muuttuvien piirteiden luettelemisella, esihistorian ja historian tutkimus

[3] Emergentti materialismi: materialismin muoto, jossa materian järjestyksen kohotessa muodostuu laadullisesti uusia ominaisuuksia kuten tietoisuus jota ei voi palauttaa fysikaalisiksi prosesseiksi häivyttämättä olennaisia merkityksiä. Tieteen termipankki, https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:emergentti_materialismi.

muuttuu silkaksi kuvailuksi, jollainen Patomäen liiteartikkelissaan esittämä taulukkokin pitkälti on. Kokonaiskuvaa ei muodostu, suuria linjoja, lainalaisuuksia ja solmukohtia ei löydy, vaikka Patomäki ilmiselvästi menee oikeaan suuntaan, joskin filosofisia johtopäätöksiä vältellen.

On kokonaan eri asia se, että joudumme kenties muuttamaan uusien tietojen tullen omia määritelmiämme tutkimuskohteistamme. Kohteiden olemusta se ei muuta.

2. Patomäki toteaa, että ”kulttuurin ja yhteiskunnan asteittainen esiinmarssi luonnosta on saattanut sisältää nopeiden muutosten kausia”, mutta korostaa silti taulukossaan prosessin pituutta ja monivaiheisuutta. Sitä se olikin.

Mutta ei miten tahansa. Ensinnäkin Patomäki sivuuttaa sen arkeologisen tosiasian, että työkalut kehittyivät *Homo*-suvun lajeilla ennen *sapiensia* alkaen 2,6 miljoonaa vuotta sitten kolmen harppauksen kautta ja niiden välillä oli jopa yli miljoona vuotta. Miksi tuo tosiasia on tärkeä? – Laumojen selviytymiselle olennaisia eivät olleet tekniset vaan organisatoriset, lauman sisäisiä suhteita koskevat keksinnöt, ja juuri ne olivat muunkin kehityksen moottori.

Mikä tärkeintä, milloin ja miten syntyi inhimillisen tietoisuuden omaava ihminen? Eikö se ollut valtava harppaus verrattuna kehittyneimpiinkin eläimiin? Milloin ja miten ihmisyhteiskunta syntyi? Eikö senkin täytynyt olla valtava harppaus verrattuna kehittyneimpienkin eläinten laumoihin?

Patomäen esityksessä suurin ja ainutlaatuisin harppaus Homo-suvun tähänastisessa historiassa, yhteiskunnan ja ihmisen synty, katoaa kaikkien noiden asteittaisten muutosten alle. Tosiasiassa on niin, että mitä enemmän ja mitä erilaisempia asteittaisia muutoksia omalakisen prosessin kehityksessä tapahtuu, sitä suurempaa mullistusta ne ennakoivat.

Kysymys ei ollut vain eikä pääasiassa muutoksen nopeudesta vaan sen suuruudesta: jotain aivan uutta syntyi, uusi kehitysvaihe alkoi substantiaalisen muutoksen kautta.

Ja silti tässäkin substantiaalisessa muutoksessa oli pysyvyyttä, muuttumattomuutta: *Homo sapiensin* geeniperimä ei muuttunut ihmisen syntyessä, ja ihmisyhteiskunnan tehtävä on hallita, kehittää ja jalostaa sitä kuten tekivät apinaihmisten laumatkin, yhteiskunnassa se toki tapahtui substantiaalisesti uudella tavalla.

3. Patomäki korostaa, että ”kulttuurin ja yhteiskunnan” kehittymisessä ”[e]pisteemisestä näkökulmasta tärkeää on, että syntyvät uudet ominaisuudet ja kausaaliset voimat ovat havaittavissa arkeologisessa aineistossa”.

Tutkimustiedon tärkeyden painottaminen kuulostaa oikealta, mutta suuntaa kirjaimellisesti otettuna esihistoriaa käsittelevän tutkimuksen väärille urille korostaessaan arkeologisen aineiston merkitystä ”uusien ominaisuuksien ja kausaalisten voimien” havaitsemisessa.

Esimerkki: Patomäki mainitsee taulukossaan sen tosiasian, että varhaisilla *Homo*-suvun metsästäjä-keräilijöiden laumoilla oli ”egalitaarista jakamista”.

Mikä egalitaarisessa jakamisessa oli vaikeinta, sillä perusteella mitä tiedämme muista kädellisistä? – Se oli saada lauman urokset jakamaan saamastaan saaliista myös toisilleen, siis kilpailijoilleen. Tuosta lauman urosten muuttuneesta suhteesta toisiinsa on mahdotonta löytää ”arkeologista aineistoa”. Mutta se tapahtui, muuten ”egalitaarinen jakaminen” lauman toimeentulon perustana ei olisi ollut mahdollinen.

Näin syntynyt ”uusi ominaisuus” oli kyky sopeutua yhteisiin sääntöihin, ja kamppailu yhä oikeudenmukaisemmista säännöistä oli se ”kausaalinen voima”, liikkeelle paneva voima, joka myöhemmin johti myös ihmisyhteiskunnan ja ihmisen syntyyn.

Johtopäätös vaatii päättelyä, spekulointia. Tietenkään mikään päättely ei saa mennä arkeologian – tai minkään muunkaan relevantin tieteenalan – tunnettua tosiasiaa vastaan.

Patomäelläkään ei aivan ilmeisesti ole kaikille näkemyksilleen arkeologista aineistoa todisteena. Näin esimerkiksi, kun kyse on mahdollisesta neuronaalis-synaptisesta muutoksesta, jonka Patomäen mukaan ”saattaa aiheuttaa” ”kokemusten ja kommunikaation” pohjalta käynnistynyt uudistuminen *sapiensin* aivoissa, mikä johti ihmisen syntyyn. Siitä ei tietääkseni ole arkeologisia todisteita, kuten ei geenimutaatiostakaan. Hän esittää arvelun, hypoteesin, eikä siinä sinänsä ole mitään väärää. Hypoteesi ei mene arkeologista aineistoa vastaan.

Mutta hylätessään (oikeutetusti) geenimutaation inhimillisen tietoisuuden synnyttäneenä tekijänä Patomäki esittää väitteen, joka menee arkeologista aineistoa vastaan. Tapahtuipa *sapiensin* aivoissa tuolloin mitä tahansa, se ei tapahtunut ”kaikkialla maailmassa”, kuten hän esittää. Nykytiedon mukaan kaikki nykyihmiset polveutuvat noin 2000 yksilön *sapiens*-populaatiosta. Noin pieni populaatio ei voinut olla ”kaikkialla maailmassa”.

Mikä oli tärkein kokemus ja puheenaihe?

Siitä päästäänkin olennaisimpaan kysymykseen. Inhimillisen tietoisuuden omaava ihminen syntyi pienessä populaatiossa suppealla alueella Itä-Afrikan rannikolla. Miksi ja miten? Sama kysymys Patomäen termejä mukaillen: mitä olivat ne kokemukset ja mitä koski se kommunikaatio, jotka johtivat inhimillisen tietoisuuden syntyyn tuon pienen *sapiens*-populaation jäsenten aivoissa?

Ja vastaus voidaan laajentaa koskemaan koko *Homo*-suvun historiaa. *Homo*-suvun lajit etsivät keinoa selviytyä vaikeissa luonnonoloissa siitä alkaen, kun jotkin ihmisapinalaumat Itä-Afrikassa joutuivat ankariksi muuttuneiden luonnonolojen pakosta järjestämään elämänsä toisella tavalla kuin mitkään muut ihmisapinat.

Miten yhteiskunta ja ihminen syntyivät - näkemyksemme[4]

Homo-suku syntyi Itä-Afrikassa runsaat 2,5 miljoonaa vuotta sitten. Ilmasto-olojen muutos pakotti jotkin ihmisapinalaumat siirtymään sekaravintoon ja työnjakoon: keräilyn ohella hankittiin liharavintoa metsästämällä. Työnjako saattoi toimia vain, jos ravinto jaettiin yhteisesti sovitulla tavalla reilun pelin pohjalta. Sääntöön mukauduttiin, koska sen rikkojat saatettiin karkottaa laumasta. Se tiesi varmaa tuhoutumista.

Muutos oli substantiaalinen. Säännöistä sopiminen kehitti *Homo*-suvun lajien älykkyyttä ja kielellisiä kykyjä – samoin itse kunkin yritykset kiertää sääntöjä tai soveltaa niitä omaksi edukseen.

Puolakka nimitti noita eläimiä apinaihmisiksi. Ne erotti muista eläimistä toimeentulotapa: millään muilla eläimillä työn ja ravinnon jako ei ollut eikä ole lauman selviytymisen perusta.

Homo-suvun laumoissa säännöt periytyivät sosiaalisen oppimisen kautta. Kulttuurievoluutiosta

[4] Ks. Koskela Pertti, Ihmissuvun, yhteiskunnan ja ihmisen synty. Ehdotus ihmiskunnan uudeksi historiaksi, osa1, https://humanpath.net/teos-ihmisen-synnysta-kysyy-keita-me-olemme/.

onkin erotettava sen kehittynein muoto, lauman selviytymistä edistävien tapojen sosiaalinen periytyminen, moraalievoluutio.

Siinä oli ihmissuvun kehityksen liikkeelle paneva voima: kamppailu oikeudenmukaisuuden puolesta. Sillä tavalla *Homo*-suvun laumassa piili ihmisyhteiskunnan itu.

Työn ja ravinnon jako opetti *Homo*-suvun lajit hallitsemaan apinaihmisen luontoaan laumassaan säännöillä ja rangaistuksilla. Sen sijaan vieraat laumat ja niiden jäsenet olivat yleensä verivihollisia ja vapaata riistaa. Yhtenäinen lauma oli riitaista kelpoisempi ja tehokkaampi esimerkiksi väkivaltaisissa kiistoissa muiden laumojen kanssa.

Koska lauman selviytyminen oli kaikkia koskevien sääntöjen varassa, lauma oli yksilön ohella luonnonvalinnan yksikkö. *Homo*-suvun metsästäjä-keräilijöillä laumasta tuli luonnonvalinnan ainoa yksikkö, kun anatomisesti moderni *sapiens* syntyi yli 200 000 vuotta sitten. Ihmistymiskehitys kiihtyi, mutta moottorina eivät olleet anatomiset vaan vain järjestäytymistapojen muutokset.

Joitakin kymmeniä tuhansia vuosia lajin synnyn jälkeen Afrikan *sapienseja* kohtasi jääkauden vuoksi jatkuva sukupuuton uhka. Samalla ajanjaksolla, 165 000 vuotta sitten, Etelä-Afrikassa (ja 120 000 vuotta sitten Itä-Afrikassa) syntyi beachcombing. Siitä tuli metsästyksen ja keräilyn lisäksi kolmas tapa hankkia ravintoa. Se edesauttoi laumoja lisäämään vaihtokauppaa ja yleensä yhteistyötä ja voittamaan keskinäisen vihamielisyytensä. Se oli keskeinen ulkoinen tekijä, joka helpotti *sapiens*-laumojen järjestäytymistavan muutosta, niiden liittymistä yhteen heimoksi. Siksi on perusteltua puhua beachcombing-kulttuurista. – Patomäki ei liiteartikkelissaan mainitse beachcombingia lainkaan.

Siitä alkoi prosessi, jonka kuluessa sapiens pyrki kehittämään heimo-organisaatioon perustuvaa toimeentulotapaansa. Prosessi oli vaikea ja johti moniin epäonnistumisiin: sukupuuton uhka paheni. Geeniperimäämme sisältyvä luontainen haluttomuus alistua yhdessä sovittuihin sääntöihin voi siis saada itsetuhoisia piirteitä.

Varsinainen luovaan kulttuuriin eli inhimilliseen tietoisuuteen perustunut metsästäjä-keräilijöiden heimoyhteiskunta syntyi noin 60 000 vuotta sitten. Askel siihen oli vaikea: jäljelle jäi vain noin 2000 yksilön populaatio, josta kaikki nykyihmiset polveutuvat.

Kaikesta päätellen tuo populaatio syntyi, kun kaksi beachcombing-kulttuurin omaksunutta populaatiota kohtasi jossain Itä-Afrikan rannikolla. Niiden yhdistyminen oli lopullinen askel ensimmäiseen varsinaiseen ihmisyhteiskuntaan.

Ihmisyhteiskunta ei ollut taloudellinen yksikkö: ravinnon hankinta ja jakaminen tapahtuivat yhä entisissä laumoissa, heimon perusyksiköissä. Heimon tehtävä oli puolustaa kaikkia jäseniään sekä ulkopuolisia että sisäisiä uhkia vastaan. Ensimmäinen kaikkia koskeva sääntö heimossa oletettavasti kielsi tappamasta oman heimon jäsentä, vaikka tämä ei kuulunut omaan perusyksikköön. Keskinäinen taloudellinen riippuvuus ei enää hallinnut yksilöiden keskinäisiä suhteita. Yksilöt saattoivat halutessaan vaihtaa perusyksikköä ja solmia suhteita keskenään mieltymystensä ja arvojensa pohjalta. Heidän perspektiivinsä laajeni ohi oman perusyksikön ja omien välittömien aineellisten etujen.

Kahden beachcombing-kulttuuria edustaneen populaation yhdistyminen saattoi tapahtua vain virallisluontoisen sopimuksen pohjalta. Se antoi yhteisesti sovituille säännöille entistä arvovaltaisemman aseman. Se laajensi myös entisestään syntyneen heimon jäsenten perspektiiviä.

Oikeasta ja väärästä tuli pohdinnan ja valinnan kysymys. Syntyi oikeudentaju itseisarvona, yksilöetiikka, kaikkien lajitoverien yhtäläisten oikeuksien puolustaminen. Se loi inhimillisen tietoisuuden, kekseliään mielen ja taiteen ja kehitti kieltä. – Tätä päättelyä tukevat myös tiedot nykyaikaan selviytyneistä metsästäjä-keräilijöiden heimoista. Samoin se, että jotkin eläinlajit hallitsevat symbolifunktioita, yleiskäsitteitä, mutta millään niistä ei ole oikeudenmukaisuuteen liittyviä käsitteitä.

Heimossa yksilöstä tuli persoona: oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tietoinen yhteiskunnan jäsen.

Puolakan yhteiskunnan määritelmä: Yhteiskunnassa samat säännöt koskevat kaikkia sen jäseniä, vaikka he eivät olisi jokapäiväisen toimeentulon osalta tekemisissä keskenään. Siinä on yhteiskunnan olemus, käsite joka määrää sen kehitystä.

Teleologisen näkemyksen pohjalta historia voidaan jakaa vaiheisiin kehityksen peruslogiikan muutosten mukaisesti. Puolakka jakoi ihmissuvun (johon hän luki ihmisen eli inhimillisen tietoisuuden omaavan *sapiensin* lisäksi kaikki ihmistymisen tielle lähteneet *Homo*-suvun lajit) kehityksen kolmeen perusvaiheeseen: 1) vastavuoroiseen altruismiin perustuvaan eläimelliseen moraalievoluutioon, joka kesti 2,5 miljoonaa vuotta ja loi nykyihmisenkin yksilö- ja ryhmäkäyttäytymistä säätelevän geeniperimän, 2) yhteiskuntakehitykseen eli poliittiseen evoluutioon ja 3) tulevaisuuden globaaliyhteiskunnan eettiseen evoluutioon.

Ihminen on aina ja kaikkialla moralisoiva, poliittinen ja eettinen eläin sekä noiden kolmen ominaisuuden muodostama kokonaisuus. Lyhyesti: ihminen on historiansa, siis erilaisten järjestäytymistapojensa tuote. Siksi ihminen kykenee sopeutumaan hyvin erilaisiin oloihin.

Yhteiskuntaevoluution perusvaiheet, jotka Puolakka perusti yhteiskunnan määritelmään, taas ovat 1) protoyhteiskunta eli metsästäjä-keräilijöiden heimo, 2) sivilisaatiot (joissa työnjakoa on myös perusyksiköiden välillä), alalajeina rauhanomaiset sivilisaatiot, valtiottomat luokkayhteiskunnat ja valtioyhteiskunnat, ja 3) globaaliyhteiskunta eli eettinen sivilisaatio.

Ihmissuvun, yhteiskunnan ja ihmisen syntyä on tutkittava paleoantropologian ja arkeologian lisäksi monen muun tieteenalan avulla: etologia, primatologia, evoluutiopsykologia, sosiaalipsykologia jne. Ihmistä ei voida määritellä pääasiassa anatomisin perustein. On tutkittava varhaisten edeltäjiemme valitsemia eloonjäämisstrategioita, toimeentulotapoja, jotka johtivat ne ihmistymisen tielle. Se on olennaisesti filosofinen haaste. Tarvitaan yhteiskunta- ja moraalifilosofiaa, tieto-oppia, estetiikkaa jne. Yhdistävä kattotiede on historianfilosofia.

”Ensimmäinen ihminen löytyy ajattelemalla, ei kävelemällä”, totesi Puolakka aforistisesti.

Mitä opittavaa esihistoriasta on?

Esihistoria ei ole vain historiallisen ajan alkusoittoa. Se on yli 2,5 miljoonaa vuotta kestänyt ajanjakso, historianfilosofisesti ainakin yhtä sisältörikas kuin historiallinen aika.

Perustaessaan yhteiskunnan *sapiens*-apinaihminen mahdollisti uudenlaisten oikeudentajuun perustuvien suhteiden solmimisen lajitovereihinsa henkilökohtaisella, yhteisöllisellä ja yhteiskunnallisella tasolla. Siten *sapiens* loi samalla itsensä uudelleen, apinaihmisestä ihmiseksi.

Historian liikkeellepaneva voima on aatteiden taistelu oikeudenmukaisuudesta.

Patomäen taulukossa mainitaan eräänä yhteiskunnan myöhempänä kehityspiirteenä ”kirjoitetut lait”. Ne ovat jatkumoa ”egalitaarisen jakamisen” mahdollistaneille säännöille. Vielä uudempia piirteitä ovat kansainvälinen laki ja oikeusvaltio, YK ja kansainvälinen tuomioistuin, sopimus kansanmurhien estämiseksi jne. Nekään eivät ole riittäneet: ihminen ei toistaiseksi hallitse geeniperimästään kumpuavaa sosiaalipsykologista vallanhimoa riittävästi kyetäkseen estämään itsetuhonsa.

Ihmiskunnan voi pelastaa itsetuholta vain se, että ihminen järjestää suhteensa lajitovereihinsa jälleen substantiaalisesti uudella, entistä oikeudenmukaisemmalla tavalla ja luo siten itsensä uudelleen. Vain sillä tavalla on lopulta mahdollista siirtyä eettiseen evoluutioon, jonka peruspiirre on se, että valtiot menettävät imperialistisen luonteensa.

Ihmiskunta on ilmiselvästi menossa vastakkaiseen, itsetuhon suuntaan. Sotien lisäksi esimerkkejä ihmislajin kyvyttömyydestä hallita itseään ovat haluttomuus tarttua ilmastonmuutokseen ja globaalisti katsoen järjettömiksi kasvaneet tuloerot.

Puolakan mukaan jokaisella kestävän kehityksen tiellä olevalla yhteiskunnalla on kaksi tehtävää:

Ensinnäkin sen tehtävä on rajoittaa apinaihmisen geeniperimän liian hillittömiä ja liian sokeita ilmenemismuotoja. Se ei sellaisenaan kuitenkaan riitä. Siksi sen on myös tuettava ihmisluontoon sisältyvää kykyä hyvään palkitsemalla aineellisesti oikeudentajusta, totuudenrakkaudesta ja solidaarisuuskyvystä.

Jälkimmäinen on filosofinen periaate, jota on käytännössä mahdollista soveltaa varmasti lukemattomilla erilaisilla tavoilla. Sen soveltamisen tärkein edellytys – ja myös seuraus – on ideologisen, poliittisen ja taloudellisen vallan hajauttaminen.

Uskoaksemme jo tuon näkemyksen nouseminen vakavalla tavalla julkiseen keskusteluun muuttaa yhteiskunnallista ilmapiiriä rationaalisempaan suuntaan.